

S9642
J

JAN KLAASSEN,

DOOR

S. SUSAN.

69177
27/10/64

Aus der Bibliothek von
Joseph Kiefhner

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/janklaassen00susa>

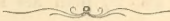

MAZURIER

JAN KLAASSEN.

---

*Wie würde aber Pulcinell erstaunen, wenn
er erfuhr, dass er in grader Linie von den
Possenreißern der Römer, ja der Osker abstammt.*

A. W. VON SCHLEGEL.

Vergun mij, geachte lezer, u te verzoeken, u een oogenblik in uwe jongensjaren te verplaatsen, die jaren vol levenslust, vol heerlijke uitzigten op de toekomst, waarin een te wachten geschenk van St. Nicolaas onder de genietingen des levens geteld wordt. — Zet nog eens die pet op, van welke mijne goede moeder plagt te getuigen, dat zij lezen en schrijven kon; — trek nog eens dat broekje aan, altijd te lang of te kort, en vergeet vooral niet dien grooten zak, waarin, wat al niet, maar vooral het voortreffelijke knipmes voor de jongensbehoeften zoo onmisbaar was; — dwaal nog eens met tol of hoepel, knikkers of stelten door straat en steeg, over markt en plein, en ontmoet dan op den een of ander hoek, onverwacht en ongedacht, een paar beenen, die eene langwerpige kast dragen, verscholen onder een geruit doek, van kleur en teekening, zoo als wij die aan onze kussensloopen plagten te zien. — Verbeeld u nog eenmaal het gesmaakte genot, vooral toen die beenen aan den hoek der straat bleven staan, en eene heesche stem op eigenaardigen, onmiskenbaren volkstoop u de blijmare verkondigde, dat Jan Klaassen weder aangekomen was! — Jan Klaassen! — O, wie vergat bij dat woord niet al zijne schatten, zijne schooluren, de wachtende straf, om stil te staan en in gespannen verwachting te luisteren naar den boven alles vermakelijken Jan Klaassen. — O, gij, die thans in stad of staat, in kerk of school eene aanzienlijke, hoogst ernstige betrekking bekleedt, o, ik zie u nog, in mijne verbeelding, met dien verhoogden bos op de kaken, met dat schitterend oog en den half geopenden mond belangstellend voor dat kastje staan; — ik hoor uw schaterenden lach, toen de onvergelykelijke Jan Klaassen, met den stok in het stijve armpje geknepen, zijne lieve Katrïjn

afrost, den meester fopt, den beul onder de galg nog bedriegt, en den duivel zelven niet vreezende, hem met het klompje in het aangezicht vliegt.

En welligt zoudt gij thans nog wel eens, — en och, waarom schamen wij het ons toch — zoo gaarne naar dien Jan Klaassen willen luisteren, wanneer hij in zijne ruwe, krachtige taal den geslepen deugniet uit de volksklasse vertoont, niet op een kindervisietje, waar de man verzocht wordt fatsoenlijk te zijn, maar, zoo als gij hem als kwājongen bewonderd hebt, zoo geheel raauw en ruw met al zijne platheden, grofheden, ongepaste aardigheden en dwaze redeneringen; en ons toch, bij dat al, — vergeten wij het niet, — een diepen blik laat werpen in den geest van een groot gedeelte der bevolking, waaronder wij leven; en niet alleen dit, maar die ons ook, daar het komische, van de vroegste tijden af aan, de meest getrouwe spiegel der volkszedes was en nog is, op de gedachte brengt, dat de geschiedenis van bovengenoemden personaadje van zeer ouden oorsprong moet zijn en wèl waard daarover eenige nasporingen te doen. Dit bragt mij op het denkbeeld om eene proeve van geschiedenis te leveren van een maske, dat zich, van de vroegste tijden af aan, onder de verschillende phasen der volkenontwikkeling, bij zoovele verschillende geslachten, steeds op dezelfde wijze en bijna onder denzelfden vorm, d. i. naar den geest burlesk, naar den vorm grotesk, tot op heden kunnen staande houden (1).

Voor dat ik evenwel tot mijn onderwerp overga, wil ik met een enkel woord over de karakters van *clown* en *nar* spreken, ten einde deze personaadjes niet te verwarren met het maske, waarin wij de geschiedenis van Jan Klaassen moeten zoeken.

De *clown*, van het middeleeuwsche *calonus*, een gemeene knecht, was een personaadje uit de zoogenaamde mysteriën, een algemeene naam van gewijde spelen, ofschoon zij, al naar dat het onderwerp uit den bijbel, naar eene gelijkenis of uit het leven der heiligen genomen was, in mysteriën, moralisatiën en mirakelen verdeeld waren, en die een vervolg waren van de vroegere *Paasch-* en *Pinksterspelen* der elfde eeuw.

De eersten, die de aandacht van het volk op deze spelen vestigden en ze vertoonden, waren de pelgrims uit het H. Land teruggekeerd, wel in staat om hunnen landgenooten datgene te vertoonen, wat zij met eigen oog aanschouwd hadden, en wat een ieder verlangde te weten. Zoo vereenigde zich te Parijs, op het einde der 14de eeuw, bij gelegenheid van het huwelijk van Karel VI met Isabelle van Beijeren, *La Confrerie de la Passion*, dus genoemd, omdat deze de meest beroemde mysterie, het lijden Christi vertoonde, waarnaar deze spelen ook onder den naam van passie-spielen bekend zijn (2). Zij werden door de lagere geestelijkheid vertoond, welke in hare gewone kleeding optrad, terwijl de voornaamste personen, zooals een hoogepriester of de Heiland, in het gewaad van een bisschop verschenen (3). Het komische element, dat aan geen dezer stukken ontbrak, en wel, door den duivel, die in deze spelen meestal een domme duivel was, werd voorgesteld door een monnik van den laagsten rang (4). Men kan zich geen denkbeeld maken van het verregaande naïve, wij zouden zeggen, profane van sommige dezer stukken (5).

Toen in het begin van de 13de eeuw de godsdienst-vervolgingen in het zuiden van Frankrijk begonnen, schreef Anselmus Faidit, een minnezanger uit Avignon een drama: *Hérésie*

des Pères genaamd, waarin hij aantoonde, dat de eigentlijke ketters niet zij waren, die men verbrandde, maar de geestelijkheid, die zich zelve en de godsdienst door deze spelen belagchelijk had gemaakt, en door de losbandigheid, vaak met deze verbonden, in minachting was geraakt. Thans verschenen ten gevolge van genoemde mysteriën verscheidene andere stukken, zooals: *le prince des sots et Mère sotte*, *la Chasse du cerf des cerfs*, zinspelende op den pauselijken titel *servus servorum*, enz., waarin de geestelijkheid en de godsdienst steeds gehavend werden, en de dwaas, *stultus*, de clown, zooals hij op oorspronkelijke teekeningen ook verschijnt, werd voorgesteld met al de attributen van een monnik, met geschoren kruin, monnikskap en bedelzak, met schelletjes (6) aan arm, voet of kap, mede een gebruik aan de kerk ontleend, om de aandacht op zijn gewigtig persoon te vestigen, met een hanekam, waarin de oorsprong van het engelsche *coxcomb*, *cocscumb* te zoeken is, zijnde mede eene bespotting van de tonsuur, welke de clown in den beginne voorstelde, terwijl hij nu het haar even als een hanekam in eene lijn uit den nek dwars over den schedel liet staan en overigens het geheele hoofd kaal schoor. Het valt niet te ontkennen, dat hij door latere schrijvers verward is en zelfs op het gewone tooneel overgebracht, maar naar vorm en karakter behoort hij niet tot de masken, waartoe ons onderwerp moet gerekend worden. „Bovendien ontstond het godsdienstige tooneel bij de germaansche volken buiten den invloed der oudheid. De grieksche en romeinsche kerk had te veel van het oude tooneel moeten lijden; hare martelaren hadden eene al te bloedige rol moeten spelen in de uitspanningen der romeinsche groote heeren en dames, dan dat zij ooit tooneelen zouden kunnen invoeren, die voor haar zulke smartelijke herinneringen hadden.” (7).

De *nar*, waarschijnlijk van het middeleeuwsche *Narus*, *Gnarus*, *sciens*, *perius*; of van *narire*, *nariller*, *francier la narille*, *mouquer*, *moquer*; daarvandaan *narrio*, *subsannator*, *irrisor*, behoorde oorspronkelijk niet bij het tooneel, en ofschoon hij er later verscheen en met den clown verwisseld werd, was zijn karakter meer van een bijtenden, spotzieken, dan van een kluchtigen en vermakelijken aard (8). Reeds de vroegste tijden maken melding van personen, in dienst van vorsten en groote heeren, om deze door snedige invallen, geestige zetten en kluchtige vertellingen te vermaken. Philippus van Macedonië, Dionysius van Syracuse, Augustus en zijne opvolgers, om maar enkelen te noemen, hielden hunne narren, of liever personen, die zich als dezulken voordeden (9). Teregt zou men hier de woorden van Dr Fuller kunnen aanhalen, die zegt: „*that it is an office, which none but he, that hath wit can perform, and none but he that wants it, will perform.*” (10). In de middeleeuwen werd deze gewoonte meer uitgebreid. Willem van Normandië had een *nar Goles*, die hem eens het leven redde; Rudolf van Habsburg was de eerste deutsche vorst, die een *nar* onder zijn gevolg had. Karel V had Pape-Theun; Elizabeth van Engeland, Serggan; Frans I had Triboulet en Brasquet; Klaus van Ranstet een meesterzanger, meestal Klausnarr genoemd, wiens kluchten in druk verschenen zijn, was aan het hof van den keurvorst van Saksen; Muckle John, de opvolger van Arctiee Armstrong, de laatste, die onder Karel I in Engeland die betrekking bekleedde; het Russische hof bezoldigde onder Peter I zoovele narren, dat men ze in klassen verdeelde (11). En niet alleen vorsten

en pausen, ook de steden, gilden, de groote heeren en dames, kroegen en danshuizen hielden narren; zoo mogt bij voorbeeld bij een plegtigen optogt van den lord mayor de *fool* nimmer ontbreken. Het woord *nar* had toen eene geheel andere beteekenis, en was zelfs de naam eener soort van liefkozing geworden, ongeveer zoo als wij tegenwoordig een kind, dat wij zeer lief vinden, „ondeugd” noemen. Dat *clowns* en *fools* wel degelijk onderscheiden werden, blijkt ook onder anderen uit de beschrijving van een feestmaal, door William Ranke, een puritein en tijdgenoot van Shakespeare, waar hij zegt: „Some transformed themselves to roges, other to ruffians, some other to *clownes*, a fourth to *fooles*” en verder: „*theyr clownes cladde, as well with country condition, as in ruffle russet; theyr fooles as fonde as might be,*” enz. (12). Het is duidelijk, dat de schrijvers der middeleeuwen deze beide personaadjes niet alleen met elkander verwarden, maar ook nog met andere betrekkingen; zoo wordt dezelfde persoon beurtelings *joculator*, *minus*, *ministrallus*, *scurra* enz. genoemd, en hoewel zij ook later onder de gewone tooneelspelers optraden, blijkt toch, dat hunne afkomst van een geheel anderen aard is, dan de masken, waarover wij nu moeten spreken.

De masken dan vinden hun oorsprong in de feesten van Dionysus, den god van den wijnbouw en den wijn, die 's menschen hart vervrolijkt en *van zorgen bevrjdt*. Daar deze feesten bestonden, uit drinkgelagen, opgeluisterd door muziek en dans, werden zij *komische*, van het gr. *κωμικος*, feestmaal, genoemd. De feestelingen, de boeren, die den oogst vierden, besmeerden bij die gelegenheid hun gezicht eerst met wijnmoer; in de overtuiging, dat zij in den toestand, waarin zij zich bij die feesten vaak bevonden, zich ruwe scherts en grove aardigheden veroorloofden, trachtten zij hun gelaat onkenbaar te maken; deze vermomming mag dan als de eerste aanleiding tot het maske beschouwd worden; later maakte men ze van bladeren, boomschors, leder, hout en linnen. De ontwikkeling der kunst bragt ook natuurlijk meer karaktermatige schildering der masken te weeg, verschillend naar leeftijd en personen, welke zij moesten voorstellen; haar, baard en oogen waren niet vergeten, zelfs had men masken voor de voorstelling van dieren, en in sommige was in de opening van den mond eene soort van spreektrumpet aangebragt, waarvan de lat. naam *persona* moet afgeleid worden.

Alleen het italiaansche volkstoneel, de zoogenaamde *comedia dell'arte*, heeft uit hooftde van zijn verband, met de oude mimen en pantomimen, nog het gebruik van het maske op het tooneel behouden.

Daar wij alle typen, die in dit volkstoneel optraden, niet kunnen behandelen, zullen wij ons bepalen tot diegene, waarin wij den hedendaagschen Jan Klaassen meenen terug te vinden.

De oudste tooneelspelen, atellaansche bijgenaamd, naar de stad waar zij vertoond werden, ontleenden de Romeinen aan de Opicers of Oscers, niet uit eene behoefte om hun geest aan de werkelijkheid te ontrukken, maar gedurende eene alles vernielende pest, waartegen alle middelen te vergeefs beproefd waren, namen zij hunne toevlugt tot het schouwspel, als een middel om de Goden te verzoenen. Zoo waren de godsdienst en het tooneel van de vroegste tijden naauw verbonden. Bij de feesten van Dionysus hadden de priesters de leiding, en men kan

dus deze als de eerste tooneelspelers beschouwen; de offerhanden bij de latere tooneelspelen geven ons hetzelfde denkbeeld, en ook nog bij de bovengenoemde passie-spelen zag het volk in deze slechts eene godsdienstige handeling, en blikte geknield en onder het opzeggen der gewone gebeden naar de vertooning. De spelen waren in den beginne zonder dramatisch verband en werden voor de vuist gesproken; ruwe scherts en spotternij, geuit in het volksdialect, hetgeen ook nu nog het eigenaardige verband tusschen de atellaansche vertooningen en de *comedia dell'arte* is, niet minder dan de tegenwoordige kleeding der *Zanni*, met hunne wijde mouwen, lange broeken en veelkleurige lappen geheel overeenstemmende met de oude *Sanniones* (13), maakten den inhoud uit. De romeinsche jongelingen matigden zich het regt aan, met uitsluiting van de gewone tooneelspelers, om deze spelen alleen te mogen voordragen, naar geschreven tekst en meer dramatisch verband, ofschoon er altoos nog een groot veld voor de improvisatie overbleef, en bleven van den hoon bevrijd, die op gewone tooneelspelers rustte. Eene beschimping, die tot in de 12de en 13de eeuw, en ook later, voortduurde, zooals uit de *Sachsenspiegel* blijkt, „*der sie* (de tooneelspelers) *für rechtlos* (eerloos) *erklärt, und wenn sie starben fiel ihre Erbschaft dem Staate zu.*”

In deze spelen waren de *Maccus* en de *Bucco* de vaste, kluchtige personaadjes, *Sanniones*. De *Maccus*: levendig, geestig onbeschaamd en eenigzins woest; de *Bucco*: waanwijs, kruipend, snoevend, diefachtig en lafhartig. De hedendaagsche Polichinell vereenigt deze beide karakters in zich: het is een mengsel van dapperheid en lafheid, van domme ijdelheid en onbeschaamde geestigheid (14). Ook wil men deze twee karakters vereenigd zien in *Maccus*, een hoer uit *Oscia*, even beroemd en bemind te dien tijde als Polichinell het heden is. Naar de afbeeldingen, welke men van *Maccus* gevonden heeft, gelijkij hij volkomen naar onzen tegenwoordigen Polichinell, behalve eenige veranderingen in de kleeding. Het maske drukt hetzelfde karakter uit: een kromme haviksneus, lange, stijve beenen, een bult van voren en van achteren, wijde mond, een lomp schoeisel, eenigzins naar onze hedendaagsche klompen gelijkende. Eene eigenaardigheid van *Maccus* was zijne kunst in het nabauwen van vogels, te kakelen als eene hen, te kraaijen als een haan, enz., waartoe hij eene soort van pijpje of fluitje in den mond had, even als Jan Klaassen ook nu nog zijne tegenwoordigheid door een eigenaardig gepiep aankondigt. Ten gevolge van deze kunst, welligt ook van zijn vogelneus en zijn stijven hanentred kreeg hij den bijnaam van *Pullus Gallinaceus*, bij contractie, *Pulcino*, *Pulcinella*, Polichinell enz. (15).

Nadat de atellaansche spelen zich in de *mimi*, onze hedendaagsche nastukken, te onderscheiden van de pantomimi, enkel uit gebarenspeel en dans bestaande, hadden opgelost, werd de traditie van het maske van het oude volkstoneel behouden door de vastenavondspelen en de latere narrenfeesten, waarin de Polichinell steeds gevonden werd, en in de 16de eeuw op nieuw op het tooneel gebragt in de *comedia dell'arte* (16) dat heet: spelen, even als de oude *mimi*, enkel volgens eene schets van den dichter voorgedragen, en waarvan de dialoog en de geestige invallen en wendingen geheel aan het vernuft van den vertooner werden overgelaten, in tegenstelling van de *comedia sostenuta*, die naar een vast plan gestudeerd en opgezegd werden. Het

spel van de *comedia dell'arte* in den engeren zin is thans geheel verdwenen, en toch moeten wij Ch. Magnin nazeggen: le drame populaire et roturier n'a jamais manqué d'égayer, dans les carrefours, à ciel découvert, la tristesse des serfs et les courts loisirs des manants: *théâtre indestructible* . . . . qui unit la scène ancienne à la moderne. . . . L'érudition peut trouver à ces *joculatores*, à ces *delusores*, à ces *goliardi*, de nos jours et du moyen âge, les plus honorables ancêtres dans l'antiquité grecque, osque, latine, étrusque etc. depuis Ésope, le sage bossu phrygien, jusqu'à Maccus, le Calabrais jovial et contrefait, héros des farces Atellanes, devenus depuis, dans les rues de Naples, par la simple traduction de son nom, le très-semillant seigneur Polichinelle (17).

Hooren wij dan Pulcinella, zooals hij te Napels genoemd werd, in den schouwburg San Carlino, om ons een denkbeeld te geven, wie en wat dit maske voorstelde.

Het stuk heet: Pulcinella rooverhoofdman. De gebeurtenis heeft plaats in Calabrië. „P. die niet gelukkig in den handel geweest is, zoekt een anderen tak van bestaan: hij wordt straatroover. . . . P. bezit alle eigenschappen om een uitstekend aanvoerder te worden. Hij bezit geweten noch medelijden: hij betuigt de grootste verachting voor het leven der menschen. . . . De nieuwe aanvoerder beraamt een aanslag op eene molenaarsvrouw uit de omstreken van Nicastro, die, behalve hare schoonheid, als men het gerucht mag gelooven, nog een aardigen stuiver geld achter het slot heeft. P. laat zijne bende in het naburige bosch achter, en slechts door een enkelen zijner kameraden gevolgd, gaat hij de molenaarster bezoeken. Om haar geen achterdocht te geven, verbergt hij zijn kameraad achter de struiken en komt alleen voor de deur. Het is zondag: de roover heeft dezen dag gekozen, wetende dat de molenaar naar het naburige vlek ter kerk gegaan, en dat diens vrouw alleen met haar kind thuis is. P. vertoont zich als molenaarsknecht, die eene dienst zoekt. Hij wordt vriendelijk ontvangen: maar eensklaps gebruik makende van een oogenblik, dat het kind zich verwijderd had, haalt hij een groot mes te voorschijn en dreigt de molenaarster haar den keel af te snijden, als zij hem niet terstond al het geld, dat zij in bezit heeft, overgeeft. — Mijn geld, zegt zij, ligt boven in de kast; als gij met mij gaat, zal ik het u geven. P. volgt haar. . . . Terwijl hij de kast doorzoekt, ontsnapt de vrouw en sluit met grendel en slot de deur. De ramen zijn van ijzeren staven voorzien, de deur is een half voet dik; P. is als een vogel in den strik gevangen. De molenaarster laat geen tijd verloren gaan; zij roept haar kind en zegt: loop naar Nicastro; ga uw vader en de karabiniers halen; loop gaauw; zeg hem, dat er een roover in huis is. — Het kind vertrekt; maar P's makker, die het hulpgeschreeuw van zijn aanvoerder vernomen heeft, sluit hem den doortogt af en houdt hem tegen. Intusschen verliest de vrouw den moed niet; zij grendelt de deuren en verspert de ramen. Haar toestand is zeer gevaarlijk. Zij hoort P. die, met behulp van een hamer, de zoldering boven haar hoofd begint door te breken; zij ziet haar kind, door den anderen roover met den dood bedreigd, indien zij niet opent. Intusschen knevelt de roover buitenshuis het kind, en werpt het in een hoek; vervolgens om het huis heenzerwende, zoekt hij naar eene deur of opening, waardoor hij binnen kan dringen om zijn

aanvoerder te bevrijden. Plotseling komt hij op de gedachte om langs het molenrad en door de opening van de spil binnen te sluipen; maar op hetzelfde oogenblik komt de molenaarster van haar kant op den inval om het rad in beweging te brengen. . . . De roover kruipt in de opening van de spil, toen de molenaarster de kruk losmaakt, die het raderwerk had doen stilstaan; het rad raakt in beweging, en de roover wordt vermorseld. Intusschen heeft P. zijne opening in de zoldering gereed, en staat op het punt van in de kamer neêr te komen, toen de molenaar met eene afdeeling karabiniers verschijnt. P. geeft den moed niet op. Terwijl deze naar de kamer gaan, waarin hij opgesloten is, springt hij door de opening in de zoldering, ontsnapt langs een anderen trap, en klimt op het dak van het huis."

Het overige van het stuk wordt enkel kluchtspel, waarin optreden de molenaarster, de soldaten, de boeren en de vervolgde P., die al zijne vlugheid toont, door allerlei sterke toeren te maken. Men ziet hem b. v. de plaats van den windwijzer innemen en met alle winden draaijen, maar zoodra men het geweer op hem aanlegt, doet hij een sprong op het dak, van het dak in den tuin en plaatst zich in een hoekje, waar men hem voor een paal aanziet. Een soldaat klimt er op om door een raam naar binnen te zien, de paal rigt zich op en ontvlugt. Vervolgens verschuilt hij zich onder eene wan, en, als eene schildpad voortkruipende, tracht hij het bosch te bereiken. Eindelijk wordt hij gevat, en men brengt hem naar Nicastro om gehangen te worden. P. laat zich bedaard naar het schavot leiden; maar nu het touw gereed is, heeft hij allerlei uitvlugten met den beul, gedraagt zich onhandig, en begrijpt volstrekt niet, hoe de opening te vinden. Wat een domkop! roept de beul ongeduldig; kijk, zie maar, zoo moet je het doen! en hij steekt zijn hoofd door den strop. P. maakt van dit gunstig oogenblik gebruik, grijpt het touw en wortt den beul, onder den uitroep: Wel nu, ben ik nu nog een domkop? . . . ." (18)

Wanneer wij nu het gehoorde resumeren, dan zien wij den man uit het volk, den geslepen deugniet, regt en wet trotserende niet alleen, maar bovendien door slimheid de hem wachtende straf ontsnappende; alzoo in geest en zin, hoewel dan in vorm verschillende, volkomen gelijk aan hetgeen Jan Klaassen nog heden bij ons in de poppenkast vertoont.

Men kan vragen, hoe is het mogelijk, dat zulke spelen de zaal van San Carlino konden vullen, die plaats, waar zich alle standen der maatschappij vertegenwoordigd vonden, waar edelman, geletterde en kunstenaar hunne uren van uit- en ontspanning zochten? Hoe konden Richelieu en Mazarin zulke spelen voor het ceremoniële hof van Lodewijk XIV laten vertoonen? Hoe kon Molière, naar zulke modellen, de schepper van de onovertroffen fransche comédie worden? En toch — de Polichinell was slechts eene type voor het volk, voor den geringsten stand, „*pleasing the million*,” — maar dat waren zij niet allen. Alle gebreken der maatschappij waren er vertegenwoordigd: de Pantalón, de gemoedelijke koopman, bekrompen van geest en het offer der meer doortrapten; de Dottore, de geesl van de pedanterie der geleerden en vaak ook der geneesheeren; de Capitano, vertoonende den snoevenden krijgsman en de type van lafhartigheid; de naïve Arlequine, de bevallige Ballerina, de schalksche Colombine, enz. enz.; maar boven allen in bijtenden spot, fijn vernuft en vlugheid uitmuntende, de weergalooze Arlequin, de lieveling

der dames, dien de vorsten gaarne aan hunne tafels zagen, om maar een enkelen te noemen, Dominico, den gunsteling van Lodewijk XIV.

Uit die allen koos het volk, wat het naar zijne bevatting en ontwikkeling slechts kiezen kon, den Polichinell; — hij alleen is de vertegenwoordiger van de mindere klasse ten allen tijde geweest en is zulks tot op den huidigen dag nog, met geringe wijziging, naar de eigen aardigheden van elk volk. Teregt zegt Ch. Nodier: *Je vous ai déjà dit, que P. est éternel ou plutôt j'ai eu l'honneur de vous le rappeler en passant, l'éternité de P. étant, grâce à Dieu, de toutes les questions dogmatiques, celle qui a été le moins contestée.*

Maar juist om deze type werd hij al spoedig van het italiaansche en later ook van andere tooneelen verdreven en door zijn mededinger, den Arlequin, vervangen. Gherardi meldt ons reeds, dat hij den Polichinell in zijn werk over het italiaansche tooneel, niet heeft willen opnemen: *parcequ'il n'a jamais plu à personne*, en inderdaad onder de veertig door hem geleverde tooneelspelen is er geen enkele, waarin de rol van Polichinell verschijnt (19).

De lieveling van het volk van de groote tooneelen verdreven, nam zijne toevlugt tot die vertooningen, welke bij de Ouden onder den naam van *Neuropasta* en later onder de benaming van Marionetten bekend werden: poppen, welker leden door draden in beweging gebragt werden, en zóó de gebaren der menschen nabootsten. En nu geheel en al onder het bereik van het volk gekomen en alleen door mannen uit het volk vertoond, kreeg de gunsteling den naam van het lievelingsgerecht der geringere klasse, namelijk: Maccheroni in Italië (20), Jean Potage in Frankrijk, Hanswurst in Duitschland, Jack Pudding in Engeland, Hans Pikelharing en later Jan Klaassen in Nederland, enz.

JEAN POTAGE.

Polichinell kwam in 1630 van het tooneel in de poppenkast, ofschoon hij reeds in 1548 in Frankrijk gekomen was, bij gelegenheid dat eenige Florentijnsche kooplieden, te Lyon gevestigd, aan Hendrik II en Catherina de Medicis eenige feesten aanboden, en om dezen meer luister bij te zetten, op hunne kosten eene troep tooneelspelers uit Italië hadden laten komen; de eigentlijke vestiging van de italiaansche comédie dagteekent van 1570. Zooals reeds vroeger aangemerkt is nam deze type in de verschillende landen, waar zij verscheen, die eigenschappen aan, welke een kenmerk van het volk zijn; in Frankrijk moest hij dus wel iets van een krijgsman, ten minste iets van een Gasconsch officier hebben; hoor slechts een zijner liedjes, dat u elk kind in Parijs, Chartres of Orleans zal voorzien:

Je suis le fameux Mignolet, •
Général des Espagnolets.
Quand je marche, la terre tremble;
C'est moi, qui conduis le soleil,
Et je ne crois pas qu'en ce monde
On puisse trouver mon pareil.

Les murailles de mon palais
Sont baties des os des Anglais;
Toutes mes salles sont dallées
De têtes de sergents d'armées,
Que dans les combats j'ai tués.

Je veux, avant qu'il soit minuit,
A moi tout seul prendre Paris.
Par dessous les tours de Notre-Dame,
La Seine je ferai passer;
Des langues des filles, des femmes,
Saint-Omer je ferai paver (21).

Zijn vaderland was vroeger op de kermissen van St. Germain en St. Laurent. Wilt gij hem thans opzoeken, volg mij dan in uwe verbeelding, naar de *Champs Elysées*, naar die ondermaansche, Elyseesche velden, *wo der Himmel voll Geigen hangt*. Wij gaan eerst na drie uur, vóór dien tijd heeft onze schoone geen toilet gemaakt; of liever, wanneer het donker is geworden, want dan schittert zij het meest. Wij Nederlanders zouden zeggen: het is kermis! — En inderdaad, maar op welk eene reusachtige schaal. Alles, wat uwe verbeelding u in uwe jeugd van dit genot heeft voorgesteld, wordt hier verre overtroffen. Ik zal u niets verhalen van die talrijke carousels, die in alle rigtingen rond- en opgaan, van die menigte plaatsen, waar allerlei soorten van uitspanningen, naar ieders smaak en keuze, vertegenwoordigd zijn, waar gij zelfs weten kunt, hoe zwaar gij zijt, want gij wordt uitgenoodigd met den kreet: *venez, Monsieur, il faut combattre son poids*; waar gij, wat al niet . . . . maar wij zijn gegaan, om Polichinell te hooren, en behoeven ons ook niet te schamen; vele beroemde mannen toch, zooals Bayle, Henri de Latouche, Nodier, zijn er reeds voor ons geweest. Lang behoeven wij niet te zoeken; gij hoort reeds in de verte dat schelle sluitje, *la pratique*, dat u tegengiert, en dan dien eigenaardigen volkstoon, die stem, waarvan men teregt getuigt: *qu'elle n'appartient à personne*. Gij ziet reeds dat langwerpige kastje, met een geruit behangsel bekleed, hoog in het front eene vierkante opening, waarin een tooneel met neergelaten gordijn, boven de opening eene zon, met het trotsche opschrift: *Il lui pour tout le monde*. En wie denkt gij nu, dat naar dat kastje met gespannen aandacht staan te kijken? Het publiek, dat Nodier er gewoonlijk zag, was „een student, pas uit de provincie aangekomen, die nog vol is van de genoegens van het huiselijk leven en het afscheid zijner moeder. Zijn frisch en lagchend gelaat schittert nog van inwendig genot; morgen wordt hij klassiek, romantisch of St. Simonist, — hij is verloren! — De jeugdige afgevaardigde, vaderlandslievend uit overtuiging, uit aanleg een eerlijk man, die het appél nominaal trotseert om een oogenblik te komen nadenken bij P. over de maatschappelijke instellingen. Den hemel zij dank, die hem op den regten weg gebragt heeft! De tribune van P. zal hem meer waarheden in een enkel kwartier leeren, dan die der kamers hem in eene geheele zitting kan doen vergeten! — De

onterfde pair, die zijne cabriolet heeft verlaten, nu bescheidener geworden, om zich te oefenen in de verachting van alle menschelijke grootheid, naar het voorbeeld van P. Gelukkig man! Wel heeft hij het pairschap verloren, maar aan wijsheid heeft hij zooveel te meer gewonnen! — De door werken afgematte geleerde, die zijne ontspanning en nieuwe krachten bij P. komt zoeken; alsmede de wijsgeer, uitgeput door nuttelooze bespiegelingen, die wanhopend zijne stellingen aan de onzichtbare voeten van P. komt neerleggen, hetgeen in elk geval nog het beste is, wat hij doen kan!"

Dit publiek vinden wij er niet meer, maar wel den *ouvrier*, de *bonne* met tal van kinderen, den *gamin*, op wiens gelaat de innerlijke overtuiging van P.'s waarheden en geestigheden in elken trek te lezen staat; de kleine *grisette* met haar minnaar, een reusachtigen karabinier, dien zij wel „*mon petit*” geliefte te noemen; minnen met hare hooge puntnutsen, rekruten van alle wapenen, loopjongens uit alle winkels, allen reeds luisterende, want hij verschijnt nog niet, alleen verneemt men dat eigenaardig gepiep, geschater, gestommel en een afgebroken gezang van: *Malbrough s'en va t'en guerre*, dat zijne aankomst voorafgaat. Daar verschijnt hij plotseling al schaterende, hij valt voorover, — hij staat op, — wandelt heen en weer, maakt allerlei gebaren, slaat zijn been om den rand van het tooneel, haalt het terug en werpt zich met een slag, die luide weergalmt, tegen een der hoekschermen. Nu vertoont zich een onbekende, met eene tong als van vuur, en handen en beenen als met haken voorzien, waarop het volgende gesprek begint.

L'INCONNU, *saluant*.

Bonjour, monsieur Polichinelle!

POLICHINELLE, *gaiement*.

J'ai bien l'honneur de vous saluer, monsieur . . .

L'INCONNU.

Est-ce que vous ne me reconnaissez pas, monsieur Polichinelle?

POLICHINELLE.

Ça me serait un peu difficile, monsieur, puisque je n'ai jamais eu l'honneur de vous voir.

L'INCONNU.

Je suis le diable, monsieur.

POLICHINELLE.

Enchanté de faire votre connaissance, monsieur; qu'y a-t-il pour votre service?

LE DIABLE.

Monsieur, vous avez tué beaucoup de monde.

POLICHINELLE.

Si je les avais tous tués, ce serait la fin du monde, monsieur.

LE DIABLE.

Navez-vous rien à vous reprocher, monsieur Polichinelle?

POLICHINELLE.

Rien, monsieur le Diable, pas la plus petite chose, je vous assure.

LE DIABLE.

On dit pourtant que vous avez tué le cabaretier d'en face . . .

POLICHINELLE.

Bast, monsieur, une plaisanterie . . . mauvaise, je l'avoue, mais qui enfin, après tout, ne vaut pas la peine de faire du chagrin à un honnête homme pour une misère comme celle-là.

LE DIABLE.

Vous avez battu sa femme . . .

POLICHINELLE.

Une femme battue, monsieur le Diable, vous le savez, il y a toujours plus de bruit que de mal.

LE DIABLE.

Oui, — vous avez tué un commissaire avec votre bâton.

POLICHINELLE.

Je vous livre le bâton, monsieur.

LE DIABLE.

De plus, vous avez étranglé le bourreau.

POLICHINELLE.

Ah! ça, c'était son état.

LE DIABLE.

Son état était d'étrangler les autres, et non d'être étranglé, monsieur Polichinelle.

POLICHINELLE.

Ça s'appeller jouer sur les mots, monsieur le Diable; et pourvu qu'il y eût quelqu'un d'étranglé, c'était tout ce que voulait la police.

LE DIABLE.

Enfin, monsieur Polichinelle, vous ne pouvez pas vous le dissimuler, vous êtes un assassin.

POLICHINELLE.

C'est vrai, monsieur le Diable.

LE DIABLE.

Vous êtes un voleur, un gourmand, un menteur, un débauché, un ivrogne, un tapageur, un émeutier.

POLICHINELLE, *en soupirant.*

C'est vrai, monsieur le Diable, que voulez-vous? l'homme n'est pas parfait, Polichinelle non plus.

LE DIABLE.

Faites vos adieux à ce monde, monsieur Polichinelle, je viens pour vous emporter.

POLICHINELLE.

Votre courtoisie me plait infiniment, monsieur le Diable, mais je me trouve bien où je suis, et j'y reste.

LE DIABLE.

Vous y serez en ma compagnie, et en celle d'autres diables de ma famille, tous charmés, ainsique moi, de faire votre connaissance.

POLICHINELLE.

Ah ça, voulez-vous bien me laisser tranquille et ne pas me *cauchemarder* plus longtemps! Tenez, voilà pour vous (*il lui donne un coup de bâton sur la tête, et le Diable ne remue pas,*) voilà pour votre père, voilà pour votre mère, voilà pour vos soeurs, voilà pour vos frères, voilà pour vos oncles, voilà pour vos tantes, voilà pour vos cousins, voilà pour vos cousines, voilà pour toute la famille.

Le Diable reçoit les coups de bâton sans sourciller, puis il profite d'un moment où Polichinelle reprend haleine, pour se jeter sur lui, lui arracher son bâton, et, et de sa main de feu saisissant celle de Polichinelle, il l'entraîne au fin fond des enfers (22).

De meest beroemde Polichinell van den lateren tijd werd vertoond door Ely in de Opera en door Mazurier in de Porte-Saint-Martin. Arnault beschrijft in 1819 het spel van Mazurier als volgt: „Wanneer men bedenkt, hoevele eigenschappen er vereenigd moeten zijn om een volmaakt Polichinell te vormen, mag men de eeuw gelukwenschen, die twee modellen tegelijk kan aanwijzen. . . . . Polichinell moet in mismaaktheid zijn, wat Apollo in welgemaaktheid is. Met een bult van voren en van achteren, hangende op een paar ooijsbeenen, met armen als van een aap, moet hij zich bewegen met die krachteloze stijfheid, met die onrekbare buigzaamheid, die het spel van een ligchaam kenmerken, waaraan het beginsel van beweging ontbreekt, en waarvan de leden, door een draad in beweging gebragt, niet aan den romp vastzitten door gewrichten, maar door lorren of lappen. Hij heeft niets menschelijks; naar den aard zijner bewegingen en zijner manier van vallen, zou men niet gelooven, dat hij van vleesch en been is, maar van watten en bordpapier; zijn gelaat gelijkt volkomen op een houten gezigt; en deze begoocheling is zoo sterk, dat de kinderen hem voor een marionnette aanzien, die volwassen is.

En van Ely zegt hij: niets is kunstiger dan zijne gebaren en standen; hetzij dat hij tegen de schermen geleund, er eer schijnt aan vastgehaakt te zijn, dan er tegen te steunen; hetzij dat hij ineenzakkende door de hand of den spijker schijnt losgelaten te zijn, die hem vasthield. Het is inderdaad iets verhevens! . . . . . (23).

Men heeft voor eenige jaren nog getracht hem weder op het tooneel te brengen, maar de herinnering aan de beide laatstgenoemde tooneelspelers was nog te levendig, om met goed

gevolg een minder groot talent te doen slagen. Onder het volk alleen tiert hij in volle levenskracht; in zijn geslacht volgen, ondanks alle omwentelingen in de regeringsvormen, de leden zijner dynastie steeds elkander op, en de kreet van *Le Polichinelle est mort!* weergalmt niet, of het antwoord volgt: *Vive le Polichinelle!*

H A N S W U R S T.

Er is welligt geene taal, welke met de Hoogduitsche wedijveren kan in de verschillende uitdrukkingen voor het komische, zoo veelvuldig door alle standen van het volksleven verspreid. De geestelijkheid was begonnen met de goede gemeente op Paschen door kluchtige preken tot lachlust op te wekken. In Straatsburg moest op Pinksteren de zoogenaamde „*Roraffe*”, het beeld van een lompen boer, zijne kluchten onder het koor vertoonen, om later met een haan te vechten. Vastenavond, „*aller Narren Kirchweih*”, werd nog doller gevierd, waarbij kluchten van hoogst onzedelijken aard en platte aardigheden vertoond werden (24). Dat in de legenden van dien tijd de heiligen dus ook niet gespaard werden, spreekt nu van zeli, en Petrus moest vaak tot mikpunt voor de spotlust van Christus dienen. In de kunst is die zucht tot het komische evenzeer in het oogvallend; zij, die de statige meesterstukken der Gothische gebouwen leverden, vereenigden den deftigen bouwtrant met de meest misvormde groepen en bespottelijke gestalten, langs de spitsbogen en tusschen de heiligenbeelden aangebragt.

De steden vonden er smaak in, hare zoogenaamde „*Lällen*”, meestal een steenen beeld, door de bouwkneden gemaakt, van den wonderlijksten en koddigsten vorm te laten maken; zoo was b. v. dat van Bazél zoo ingerigt, dat het bij elken klokslag — waarschijnlijk ter bespottung van klein Bazél — zijne tong uitstak. Dezelfde geest tot het kluchtige verzon schimp- en spotnamen voor familien en bijzondere personen, b. v. *Ziegenbalg*, *Gripenkerl*, *Käsebie*, enz.: voor namen van plaatsen, straten en huizen, b. v. *Affenberg*, *Dummerstedt*, *Thorenhofen*, enz.; in Hildesheim heeft men eene straat: *der halbe Käse*, eene andere: *die Krumme Rothwurst* genoemd. Een huis in Bazél draagt het opschrift: *Auf Gott alleine ich vertrau und wohne in der alten Sau*. Voor den lievelingsdrank van het volk en voor de herbergiers was een rijke voorraad van spotnamen voorhanden, b. v.: *Lumpenbier*, *Krabbelandervand*, *der bremer Huud*, *der jensische Mauleset*, *Fegebeutel*, *Vege sack*, *Zehrbeutel*, enz.; voor de boerenkleeding, b. v.: *Wolkenstecher*, *Pust de Lamp* ut het steekje der Zwaben en Oostriezen; voor den jas der laatsten had men: *Halbsweinskopp*, waarbij later voor de kraag *Vatermörder*, voor den rok *Schwalbenschwanz* en *Pfützentütscher* komen; voor *afrossen* zijn de uitdrukkingen talloos, terwijl men voor *ooreijg* minstens drie dozzijn figuurlijke uitdrukkingen zouden kunnen vinden. Die spotlust leeft evenzeer in vele spreekwoorden, b. v.: *Nichts über die Ehre — aber Schande währt länger; besser was als nichts*, *sagte der Wolf*, *und verschlang eine Mücke; lass mich mit dir laufen*, *sagte die Schnecke zum Eilboten*. Fr. Nick geeft ons honderd spreekwoorden op, die over den *Narr* en de *Narrheit* handelen; en daar deze, bij uitnemendheid, de denkwijze en den zin van het volk uitdrukken, bewijzen zij ten sterkste de zucht tot het komische (25). Diezelfde geest gaf het leven aan de

verhalen der Schildburgers, der Schwaben, aan de jagtavonturen van Münchhausen, enz.; in één woord, hij leeft door het geheele bestaan van het volk en kon zelfs in ernstige stukken niet gemist worden; om maar een enkel voorbeeld te noemen:

doch wänn kein narr här kommen wär
wurd der platz halb syn bliben lär (26).

De naam Hans Worst komt het eerst voor in een geschrift (1541) van Luther tegen den hertog van Brunswijk, waarin de hervormer zegt: „*Wol meinen Etliche, ihr haltet meinen gnädigen Herrn darum für Hansewurst, dass er von Gottes Gaben Stark, fett und völliges Leibes ist*”; waaruit blijkt, dat Hansworst toen reeds een vast karakter op het tooneel was, wiens persoonlijkheid van vraatzuchtigen aard was. Gervinus zegt: dat deze naam niets meer was dan elk andere boeren naam, b. v. Kilian, Kuntz Flegel, enz. en dat, indien Luther toevallig den hertog *Heinz Potzenhut* had genoemd, deze naam evenzeer de algemeene benaming van de komische figuur in het tooneelspel was geworden (27). De oudste spelen, waarin hij voorkomt, zijn het vastenavondspel van een tijdgenoot van Hans Sachs, van Peter Propst: „*Vom kranken Bauer und einem Doctor*” (1553); in de „*Fall Adams*” van Georg Roll (1573), waarin hij en Hans Ilaan naast God den Vader en den Zoon staan. Eerst in het begin van de 18de eeuw vond men tooneelspelers, welke in staat waren om den Hansworst, die tot nog toe uitsluitend tot het lagere volksdrama behoord had, naar de eischen der kunst voor te stellen. De *mag.* Joh. Veltheim, een wetenschappelijk man, had een troep van beschaafde studenten uit Jena en Leipzig om zich verzameld, dien men als het eerste geregelde tooneelgezelschap mag beschouwen. Hij bracht de stukken van Molière en de schetsen van Gherardi op het deutsche tooneel over. Meestal speelde hij te Breslau en te Neurenberg, en werd steeds op de grenzen ontvangen, buiten de poort onthaald en met geschenken teruggezonden. Dorseus, *med. Dr.*, was een der beste vertooners van den Pickelhäring (28). Toen nu later dit maske in platheden en geestigheid in de meest triviale beteekenis ontaardde, opende Gottsched, ondersteund door de directrice Neuber-Weissenborn een kruistogt tegen hem en werd hij in 1737 in *effigie* in Rosen's tuin verbrand (29). Uit Leipzig verdreven, werd hij door Weiskern naar Weenen overgeplant en onder honderde vormen naar den smaak der Weeners voorgesteld. Stranitzky wist hem daar later tot mededinger van het italiaansche tooneel te verheffen, en Prehauser bleef tot aan zijn dood (1759) de lieveling in de rol van Hansworst. Maar toen Sonnenfels ook aldaar tegen hem een kruistogt ondernam, ondersteund door den tooneeldirecteur den vrijheer van Pendel, verdween hij van het tooneel. Niet dat zich niet vele strijders voor hem verheieven, zoo als Klemm, Henfeld, die „*zu Gunsten des grünen Huts*” (30) schreven, Frank, Lessing en vooral J. Möser, verdedigden dit maske met kracht; ook de vroeger genoemde tooneelspeeler *die Neuberin*, haar voormaligen bondgenoot, Gottsched, afgevalen zijnde, bracht dezen op het tooneel, in het karakter van een albedil, gekleed in den sterrenmantel van den nacht, een zon van klatergoud op het hoofd, vleermuisvleugels op de schouderen

en een dievenlantaarn in de hand. Zij ging naar Kiel, zegt Weber, en speelde zelve voor Hansworst, die in zijn pink meer *vis comica* had, dan de Potsdammer in zijn geheel hoog aanzienlijk corpus. Wat nu zijne verbanning betreft, deze is slechts schijn; wel is waar is het bonte pakje en de naam verdwenen (31), maar hij leeft onsterflijk voort. Onder duizend andere namen, als Sepperl, Kasperl, Larifari, enz. vertoont hij zich telkens weder, en zal zulks blijven doen, zoolang de zin voor het komische, de trouwe spiegel der volkszedes, blijft bestaan. Zijne gezonde natuur echter is verdwenen; kluchtige vaders, ongevoelige ooms, lompe bedienden zijn slechts vervelende en onbeduidende plaatsvervangers voor den lieveling van het vroegere volkstooneel. Men vindt zijn geest nog terug in de zoogenaamde *Puppenkasten*, aan de grenzen van Nederland nog onder den naam van *Jan Klaasje* bekend, en overigens in Zuid-Duitschland, Frankfort, Mainz, enz.

P U N C H.

Voor de kerkhervorming is er nauwelijks een engelsch tooneelstuk te vinden, waarin men geen duivel heeft en een komisch personaadje, die hem fopt en overwint. Satan speelt dan ook, gelijk overal, eene hoofdrol in die vertooningen, welke onder den naam van Punch en Judy bekend zijn. In 1688 met de Stuarts uit Frankrijk overgekomen, werd de naam Punchinello bij verkorting Punch genoemd en onder het volk ook Jack Pudding. Wat zijn karakter betreft, zoo was hij in Engeland niet beter geworden; integendeel kenmerkt hij zich door eene ruwheid en wreedheid, waarvan men bij andere volken geen voorbeeld vindt. Laat hij zelf u zijne geschiedenis verhalen:

Punch and sweet Judy here you may see,
Brimful of mirth, of laughter and glee;
With their dog Toby and pet little boy,
Which gave Mr. Punch and Judy much joy.
Little they work, and always at play,
Thus they merrily pass all their hours away.

One day Mr. Punch hit Toby some blows,
Toby in a rage seized Punch by the nose,
Punch squeak'd and kick'd, but Toby held tight,
And pull'd him about, withall his might;
Punch he pull'd this way, Toby pull'd that,
Toby let go, Punch backward fell flat.

Judy turn'd doctor to poor Punch,
And bound up his long nose, see what a bunch,
Kiss'd him and hugg'd him just like a bear,
And sung a sweet song to drive away care;
So they laugh'd and they danc'd I truly can tell,
Now Punch's nose is exceedingly well.

Now master Punch was a sad squalling child,
 And oft made his Mam and his Dad very wild;
 Some day Mr. Punch in a rage got outright
 And out of the window threw baby quite,
 Judy scream'd and she stamp'd at what was done
 And cried out: you brute! you've kill'd my son.

Mrs. Punch (that is Judy) in a rage grew
 And seizing a stick at Mr. Punch flew;
 A battle now so fearful arose,
 He pull'd Judy's hair, she hit his nose,
 At last Punch hit her such a bad blow,
 Which in a twinkle laid poor Judy low.

I've kill'd my wife, cries Punch, oh, I fear;
 She's dead as mutton, oh dear, oh dear!
 He roll'd her about and squeak'd in her ear,
 If Judy you're dead, only say so, my dear;
 But that wouldn't do, he said: „grieving was folly”
 And then sang a song about: „Live and be jolly!”

The Constables came to take wicked Punch,
 But he kept them away with his cudgel and hunch,
 He bang'd every one, for Punch was no coward,
 But more coming in, he was soon overpower'd.
 So they took him to jail, to be tried for his life,
 For killing his son and Judy his wife.

Behold Punch in prison, see how he stares;
 With his nose and chin stuck thro' the bars.
 To see him thus laugh, and hear him chatter,
 You surely would think, that naught was the matter.
 Yet sorry he is, that Judy he fought,
 I hope, he will reform, now he is caught (32).

Al weder, gelijk overal, dezelfde geest, hetzelfde verhaal, dezelfde toon; de Engelschman is cosmopoliet, zijne broeders in andere landen denken en spreken niet anders dan hij.

JAN KLAASSEN.

Deze naam voor den eenigen, thans nog aanwezigen vertegenwoordiger van het grotesk-komische element in ons land is niet de oudste. Hans, een bijnaam van verachting of spot, nog overig in de zamenstellingen van schraalhans, pochhans, enz. in Hanssop, de vertaling van Jean Potage, toen soep nog sop genoemd werd; in een kleedingstuk van dien naam, hoewel het in zijn vorm meer voor Arlequin dan voor Jan Klaassen past, en in Hans Pekelharing, als

lievelingsgereg; al deze namen zijn van ouderen oorsprong. In de middeleeuwen nogtans was de uitdrukking: een groote Hans even min verachtelijk als de naam der magtige en aanzienlijke handelaarschappij, de Hanse. De deutsche naam van *Pickelhäring* als kluchtige persoon is niet de vertaling van het Nederd. *Pekelharing*, zooals wij vroeger reeds aangetoond hebben. Dat men overal aan het meest geliefkoosde maske den naam van het lievelingsgereg des volks gaf, vindt wellicht zijn oorsprong, ten eerste, omdat de vertooner zijne grappen overal ten beste gaf, waar men hem goed onthaalde; ten tweede: omdat deze masken hunne meeste grappen al mede in het vertoonen hunner gulzigheid vonden; het eten der *maccheroni* uit een *cantaro* b. v. was eene klucht, die telkens de uitbundigste vrolijkheid in San Carlino verwekte. De vraatzucht zelve lokt tot lagchen en de liefde van het volk voor haar vindt men nog terug in de uitdrukking: „ik kan u wel opeten!” in het Duitsch: „*ich konnte dich auffressen!*” eene betuiging van de hartelijkste genegenheid.

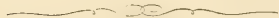
Jan Klaassen wordt door Bilderdijk verkeerdelijk verklaard te zijn: Jan Klots, d. i. Jan Klomp, omdat zijne groote zware en wijde klompen of klossen, een hoofdkenmerk van hem waren, waarmede hij een geweldig gerucht maakte, hetwelk men *geklots* of *klotsen* noemde.

Van Lennep helpt ons in zijne geschiedenis van Noord-Nederland beter teregt. Wij lezen bij hem: „Onder hen, die omtrent dezen tijd (hij bedoelt het jaar 1652), zich toelegden om de Regering der Staten, de Loevesteinsche faktie, in een ongunstig daglicht te stellen, was er een, wiens naam, in Holland althans, later eene vermaardheid verwierf, algemeener dan die van eenig Prins of Regent. Deze was een gewezen Trompetter van 's Princen lijfwacht en Jan Klaazon genaamd. Uit zijne betrekking ontslagen, bij gelegenheid dat de garde van den Prins in garde der Staten van Holland herschapen was, had hij zich te Amsterdam nedergezet en won er zijn brood met het vertoonen langs de straten van de poppekast; waarbij hij zijn personaadjen aardigheden en kwinkslagen in den mond lei, alles behalve vleidend voor het toenmalig Bewind, doch zeer naar den smaak van de smalle gemeente. Zooveel opgang maakte hij, dat de naam van Hansworst of Polichinell, die zijn hoofdpersoonadje droeg, eerlang voor zijn eigen naam moest plaats maken, en ook heden ten dage nog bij een iegelijk als Jan Klaassen bekend en vermaard is.”

Uit het aangehaalde blijkt wel, waar van daan de poppekast den naam van Jan Klaassen draagt, maar daaruit volgt niet, dat de genoemde trompetter de eerste vertooner van dit poppespel in ons land geweest is. Ook is het niet te vooronderstellen, dat de combinatie van het geheel, zoo volkomen in overeenstemming, met dat wat in andere landen onder dien naam vertoond werd en nog wordt, door dezen bedacht en gespeeld zou zijn.

De kluchten van vroegeren tijd zijn „geheel uit het leven ontleend; de dwaasheden en de zedelijke tekortkomingen en gebreken der Nederlandsche burgers en boeren worden er onverbloemd in ten toon gesteld;” naar voordragt burlesk en grotesk d. i. „grove scherts en ruwe vormen van 't minst beschaafde gedeelte der burgerij” (33). Maar de eigentlijke *comedia dell'arte*, waarin steeds vaststaande masken voorkwamen, is bij ons niet ten tooneele gebragt en is er

dus in de kluchten van vroegeren tijd geen personaadje aan te wijzen, dat men met den Polichinell kan gelijkstellen. Alleen op straat, op onze kermissen is hij nog te vinden; wat hij dáár vertoont behoeft geene vermelding. Het is jammer, dat de zin voor het grotesk-komische in de laatste eeuw geheel schijnt uitgestorven te zijn; wanneer het waar is, wat Weber zegt: *aber traurig bleibt es, dass gerade die Nationen, die echten Komischen Sinn besitzen, an lautern, sittlichen Gefühl Mangel haben, und so auch umgekehrt,* dan zouden wij ons kunnen bedroeven over de onzedelijkheid onzer voorouders en ons verheugen over den grooten vooruitgang in het zedelijke van den tegenwoordigen tijd. En toch is deze vooruitgang slechts schijnbaar; ons beschaafd publiek ziet er niet tegen op om de walgelijkste dubbelzinnigheden aan te hooren, mits deze slechts in eene andere taal dan de onze worden voorgedragen; terwijl het viesch den neus zal optrekken, wanneer het b. v. Krelis Louwen van Langendijk of dergelijke stukken, wel wat ruw van vorm, maar vrij wat zedelijker, dan de verniste ondeugden der fransche blijspelen ziet opvoeren! Hoe het dan ook zij, het moge dan onze grootere zedelijkheid, of wat waarschijnlijker is, de invloed der hervorming zijn, die door hare meer wijsgeerige rigting den zin voor het komische heeft doen verdwijnen, onze tijd heeft geen anderen vertegenwoordiger voor grotesk-komisch dan Jan Klaassen, en deze zal zoolang blijven bestaan, als het volk genoeg vindt zijne zwakheden en ondeugden in eigen taal en toon krachtig, ruw en levendig te zien vertoonen.

AANTEKENINGEN.

(1) Het komische heeft te allen tijde, hen, die het karakter van hun tijd bestudeerden, bezig gehouden. Om niet van de Ouden te spreken, vindt men bij de Franschen onder anderen: Vavasseur, Magnin, Battieux, Sand, enz.; bij de Engelschen: Home, Beattie, Pristley, Fyfe, enz.; bij de Duitschers, Möser, Lessing, Weber, Schlegel, Gottsched, Jean Paul, enz.

(2) BUSKEN-HUET. *Du théâtre religieux.*

(3) W. W. FIFE. *Christmas: its Customs etc.*

(4) In Engeland werden deze spelen vertegenwoordigd door de *Coventry Plays* en de *Chester Moralities*. Een dezer stukken heet onder anderen: *The devil is an ass.* DOUCE. *On clowns and fools.*

(5) Om een enkel voorbeeld van naïviteit aan te halen, en geen, „dat de stoutste der hedendaagsche romanschrijvers niet in den mond van de meest geëmancipeerde vrouw zoude durven leggen, diene slechts het volgende: een Engel komt God, den Vader, wakker maken, met de stoutste bewoordingen, en beschuldigt hem van het verschrikkelijk oogenblik van den dood van Christus onopgemerkt te hebben laten voorbijgaan, waarbij het volgende gesprek plaats vindt:

L'ANGE.

Père éternel, vous avez tort
Et deviez avoir vergogne;
Votre fils bien-aimé est mort,
Et vous dormez, comme un yvrogne.

DIEU LE PÈRE.

Il est mort?

L'ANGE.

D'homme de bien.

DIEU LE PÈRE.

Diable m'emporte qui en savais rien!"

BUSKEN-HUET. *Du théâtre religieux.*

(6) Het schellendragen behoort tot de oudste gebruiken. De Hoogepriester had een kleed met schellen; Zie Exod. 28, 33, 34, 35. SIRACH 45, 11. In de 13de—15de eeuw waren zij een onderscheidingsteeken voor groote heeren en dames. FLÜGEL citeert uit eene kronijk van 1400, van de kleeding der aanzienlijken sprekende: „*Bänder mit grossen Glocken von 10, 12, 15 und bisweilen von 20 Marken.*” De leden van de *Geckengesellschaft* in 1381 door graaf Adolf te Kleef gesticht, droegen gele en roode monnikskappen met schellen versierd. Zie FR. NICK en MR. H. VAN WIJN. *Over de bellen.*

(7) BUSKEN-HUET. *Du théâtre religieux.*

(8) Die Narren sind früher von mehr ernsthaften Bedeutung und nicht Harlekinartig. GERVINUS. *Gesch. d. Deutsche Dichtung.*

(9) Philippus van Macedonië, verhaalt FR. NICK in zijn hof- en volksnarren, had in zijn gevolg steeds personen, die allerlei snakerijen moesten vertoonen. De vorst vernomen hebbende, dat er te Athene een narrengeselschap bestond, zond hun een talent ten geschenke, waarvoor zij hem al hunne grappen en geestige zetten moesten afschrijven en toezenden. Dit gezelschap werd dat der zestigen genoemd; vanwaar het spreekwoord ontstond, wanneer iemand iets belagchelijks zegt: „ben je zestig?” of zooals men in het Duitsch zegt: „*das haben die Sechzigern gesagt*” of, wanneer iemand eene grap uitvoert: „*er kommt von den Sechzigern.*”

(10) DOUCE. *On clowns and fools.*

(11) Peter I had de narren in vier klassen verdeeld. De laatste verdient bijzondere melding. Zij bestond uit edellieden, die voor hunne wetenschappelijke vorming op reis gezonden waren, en terug kwamen, zonder iets geleerd te hebben. De Csar deed zelf onderzoek naar hunne vorderingen, en beantwoordde deze niet aan zijne verwachting, dan gaf hij hen aan de openlijke bespottig prijs en benoemde hen tot hofnarren der vierde klasse.

(12) DOUCE. *On clowns and fools.*

(13) A. W. VON SCHLEGEL. *Ueber dramatische Kunst und Literatur.*

(14) M. SAND. *Masques et Bouffons.*

(15) Vetus histrio personatus in Esquiliis repertus an. 1727 ad magnitudinem aeri archetypi expressus, cui oculi et in utroque oris angulo Sannae seu globuli argentaei sunt. Gibbus in pectore et in dorso, inque pedibus socci. Hujus generis moriones et ludiones, verbis gestuque ad risum movendum compositi, locum habuerunt in jocularibus fabulis Atellanis. Unde homines absurdo habitu oris et reliqui corporis cachinnos a natura excitantes, etiamnum prodeant; huic nostro persimiles et vulgo *Pulcinellae* dicuntur, a *Puliciao* fortasse: qua voce Lampridius in Severo Alexandro, *Palum Gallinaceum* appellat. *Pulcinellae* autem speciatim excellunt adunco, prominentique naso, rostrum pullorum et pipionum imitante. M. SAND. *Masques et Bouffons*, FLÖGEL, NICK.

Andere afleidingen, zooals die van een kluchtigen boer, die *pulcinelli*, kippen, verkocht en na zijn dood, als een bij het volk welbekend persoon, op het tooneel van San Carlino verscheen: of van Puccio d'Aniello, een spotzielen en misvormden boer uit Acerra, die de lieveling van het napelsche volkstoneel zoude geweest zijn; of van eene contractie van Pontius Pilatus en Judas, waarvan de Judy in Engeland nog over is, komen ons minder juist voor.

(16) Flaminio Scala bragt het eerst de *comedia dell'arte* in 1611 op het tooneel. Angelo Beoleo Ruzante te Padua had reeds in 1550 zes stukken in proza geschreven, waarin alle personen een ander putois spraken, hetgeen veel tot het komisch effect bijdroeg en er steeds een hoofdbestanddeel van uitmaakte, zooals müser ook in zijne *Geschichte der grotesken-komischen* aanmerkt: *Kein Prose, Sarche oder Hannoveraner taugt von Hartlein schon wegen der Sprache; aber in Oesterreich, Baiern leben mehr jüngeren Brüder, deren sich Bergamo und ganz Italien nicht zu schamen braucht.* In de napelsche spelen verschijnen twee pulcinella's, de één als bedrieger, de tweede als domkop. Het zijn, volgens de legende, bewoners van Beneventum, dat gedeeltelijk op een berg, gedeeltelijk in de vlakte gelegen was, en menschen van verschillende karakters opleverde, namelijk die van de hoogte waren levendig, geestig en werkzaam, en die van de laagte, lui, onwetend en dom. Wat er ook van zij, het is bekend, dat de napelsche tooneelspelers eene groote vaardigheid bezaten in het vertoonen der zwakheden en gebreken hunner landgenooten. Zie FR. NICK. *Hof- und Volksnarren.*

(17) M. SAND. *Masques et Bouffons*

(18) Ib. Ib.

(19) *Le Théâtre Italien de GHERARDI ou recueil général de toutes les comédies françaises jouées par les Comédiens du Roy, etc.* Amsterdam 1721.

(20) Dat dezo vertooningen van groote platheid en ruwheid waren, maar tevens van fijnen spot getuigden, is onder anderen ook daaruit te bewijzen, dat de dichtstukken in de 16de eeuw door Merlino Cocciajo en zijne geestverwanten geleverd, den bijnaam van Maccheroni-Poesie hebben gekregen; Cocciajo heeft een zijner schriften ook *Maccaronicorum opus* genoemd.

(21) M. SAND. *Masques et Bouffons.*

(22) E. FOA. *Mémoires de Polichinelle*.

(23) M. SAND. *Masques et Bouffons*.

(24) Hoezeer het gewijde met het ongewijde verwisseld werd, blijkt onder anderen uit het zoogenaamde „ezelsfeest,” een uitvloeisel van het narrenfeest en de vlugt van Christus naar Egypte voorstellende. Bij deze gelegenheid werd een in bisschoppelijk gewaad gekleede ezel, waarop eene rijk getooide II. Maagd zat, onder begeleiding der geestelijkheid, onder gezang en redevoeringen door de straten naar de kerk gebragt; daar in processie rondgeleid en eindelijk voor het hoogaltaar geplaatst, waar men hem dwong te knielen en eene hoegmis te vieren, voor welke plegtigheid een eigenaardig lied vervaardigd was. Ten slotte sprak de priester niet den zegen, maar balkte driemaal als een ezel, dat de gemeente in koor beantwoordde.

(25) Ill. Zeit. 922, 1061 Nach WACHSMUTH. *Geschichte deutscher Nationalität*.

(26) Die erst Comedj von wahrer Bekehrung eines rüwenden Sünders, uss heyliger Geschrift. F. J. MOHNE. *Schauspiele des Mittelalters*.

(27) Dit kan ik niet aannemen; het bekoorlijke van den naam Hansworst lag daarin, dat hij tevens het lievelingsgeregt van het volk vertegenwoordigde, en de menigte spreekwoorden, waarin het woord *wurst* nog eene hoofdrol speelt, getuigt van deze voorliefde, die zich evenzeer staande houdt bij andere volken, zelfs de Russen noemen hun gunsteling: КАПУСТНИК, KOOLKOP, daar de kool een lievelingsgeregt der Slaven is.

(28) Pickelhäring is synoniem met Hanswurst, en van hollandschen oorsprong. Er zijn, die den eersten naam afleiden van *pickeln*, dat in het nedersaks. schertsen, grappenmaken beteekent, en zien dan *Haring* of het oudere *Hringi*, dat de „voornaamste” beteekent, voor den *besten grappenmaker* aan, zooals men b. v. Possenhäring zou kunnen zeggen.

(29) De geleerde GOTTSCHED, was een ondragelijke pedant. RABENER plagt van hem te zeggen: Man muss den namen Gottes nicht missbrauchen und den Mann schlechtweg SCHED nennen! WEBER *Demokritos*.

(30) *Die Parthei des grünen Huts* waren de verdedigers van Hansworst; die „*des rothen Huts*” der geestelijken. GERVINUS. *Geschichte d. deut. Dichtung*.

(31) LESSING. *Dramaturgie*.

(32) Het medegedeelde is overgenomen uit de: *Serio-comic drama of Punch and Judy* bij Marks, en schijnt iets of wat gemoderniseerd te zijn. Payne, die Punch den Don Juan van het gemeene volk noemt, deelt ons eene ballade met een refrain mede van den volgende inhoud, welke het karakter van den Engelschman beter doet uitkomen; zij luidt:

„O! luistert een oogenblik naar mij! Ik zal u eene geschiedenis vertellen, de geschiedenis van mijnheer Punch, die al een heele gemeene deugniet was, even trouweloos als moorddadig. Hij had eene vrouw en ook een kind, alle beide van weergalooze schoonheid. Den naam van het kind weet ik niet; die van de moeder was Judy.” *Right tol de rol lol*, enz.

„Mijnheer Punch was ook niet mooi. Hij had een neus als een olifant, mijnheer; op zijn rug verhieft zich een kegel, zoo hoog als zijn hoofd, maar dat belette niet, zooals men zeide, dat hij eene zoo verleidelijke stem had als eene meermin, en met die stem (het was eene heerlijke alt, inderdaad!) verleidee hij Judy, dat mooie jonge meisje.” *Right tol de rol lol*, enz.

„Maar met dat al was hij zoo wreed als een Turk, en daar hij een Turk was, kon hij zich niet te vreden stellen met slechts ééne vrouw te hebben, (het is toch ook al heel povertjes slechts ééne enkele te houden!) en toch verbood de wet er twee of twee en twintig te hebben, ofschoon hij wel voor allen had kunnen zorgen. Wat deed nu de schurk in die omstandigheid? Hij hield er eene dame op na.” *Right tol de rol tol* enz.

„Jufvrouw Judy ontdekte het geval, en vergreep zich in hare woede aan den neus van haar man en die

van zijne dartele gezellin. Toen werd Punch boos, nam de houding van een treurspelspeler aan, en kloofde haar met een knuppel netjes het hoofd: twee . . . O! dat monster! *Right tol de rol lol*, enz.

Toen greep hij zijn nog zeer jongen erfgenaam . . . en smiet hem uit het raam van de tweede verdieping; want hij wilde liever de vrouw zijner liefde, dan zijne wettige echtgenoot bezitten, mijnheer, en hij gaf niet meer om zijn kind, dan om een snuijfe macouba." *Right tol de rol lol* enz.

„De ouders van de vrouw kwamen in de stad om hem rekenschap van deze behandeling te vragen, mijnheer! Hij nam een knuppel om hen te ontvangen, en gaf hun van hetzelfde laken een pak, als hij aan zijne vrouw gegeven had, mijnheer! Hij dorst te zeggen, dat de wet niet *zijne* wet was, dat hij den draak stak met de letter, en als de geregtigheid hare klauwen naar hem uitstak, hij haar wel mores zoude leeren." *Right tol de rol lol*, enz.

„Toen ging hij op reis door alle landen; zoo beminlijk en verleidelijk was hij, dat slechts drie vrouwen weigerden zijne leerzame lessen te volgen. De eerste was een eenvoudige boerinnetje; de tweede eene vrome abdis; de derde, ik zou wel willen zeggen, wie zij was, maar ik durf niet; het was de slechtste van allen." *Right tol de rol lol*, enz.

„In Italië vond hij vrouwen van de slechtste soort; in Frankrijk hadden zij eene te schelle stem: in Engeland, in den beginne beschroomd en preutsch, werden zij de meest verliefde van allen; in Spanje waren zij zoo fier als infantes, maar onbestendig; in Duitschland, zoo koud als ijs. Hij trok dus niet verder naar het noorden; dit zou gekheid geweest zijn." *Right tol de rol lol*, enz.

„Op al zijne togten maakte hij er geene gewetenszaak van met het leven der mannen te spelen. Vaders en broeders bezweken onder zijne handen. Men ijt bij de gedachte aan al het bloed, dat hij stelselmatig vergoten heeft. Ofschoon hij een bult op zijn rug had, konden hem de vrouwen toch niet weerstaan." *Right tol de rol lol*, enz.

„Men zegt, dat hij een verbond met den ouden Nickel, zooals men hem noemt, gesloten had; maar al zou ik het beter weten, zou ik er toch niet meer van zeggen. Daaraan had hij welligt zijn geluk te danken, waar hij ook kwam, mijnheer; maar ik geloof ook, gij zult het wel willen toestemmen, dat aan die dames ook wel een steekje los was, mijnheer!" *Right tol de rol lol*, enz.

„Eindelijk kwam hij in Engeland terug, als een echte losbol en roover . . . Intusschen nadeelde de dag, de dag, waarop hij al zijne schulden zoude betalen. Toen het vonnis was uitgesproken, peinsde hij slechts op allerlei streken om de uitvoering te voorkomen; en toen de beul met zijn onheilspeilen lachend hem aankondigde, dat alles gereed was, gaf hij een wenk met zijne oogen en vroeg om zijne geliefde te spreken." *Right tol de rol lol*, enz.

„Voorgevende dat hij niet wist, hoe hij zich van het touw, dat aan de galg hing, moest bedienen, stak hij het hoofd van den beul door den strop, en haalde het zijne er behouden uit. Eindelijk kwam de duivel zijne schuld eischen; maar Punch vroeg hem, wat hij bedoelde; men zag hem voor een ander aan; hij wist niets van de verbindtenis, waarvan men sprak." *Right tol de rol lol*, enz.

„Zoo! Gij weet er niets van? riep de duivel, heel goed! dan zal ik het u leeren. En dadelijk vielen zij elkander met woede aan. De duivel vocht met zijne gaffel; Punch had slechts zijn knuppel, mijnheer! en toch doodde hij den duivel, zoo als zijn plicht was. Hoerah! *Old Nick* is dood, mijnheer!" *Right tol de rol lol*, enz.

M. SAND. *Masques et Bouffons.*

Deze type is van een grover karakter dan al de voorgaande; tot nog toe bezweek men eindelijk voor het gereg of voor den duivel. Hier wordt Satan zelf niet alleen getrotseerd, maar zelfs gedood.

(33) VAN VLOTEN. Het Nederlandsche kluchtspel.

